

УДК 347.51

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.03.08>

Колотило Олексій Онуфрійович,
кандидат юридичних наук,
прокурор відділу Спеціалізованої
антикорупційної прокуратури
Генеральної прокуратури України,
ORCID 0000-0002-8739-1651
Kolotilo.oo@ukr.net

КОНФІСКАЦІЯ ПОЗА МЕЖАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ (ЦИВІЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ): МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація

Метою статті є розкриття окремих аспектів міжнародно-правового врегулювання конфіскації поза межами кримінального переслідування (цивільної конфіскації).

Наукова новизна. У статті комплексно досліджено міжнародно-правове регулювання конфіскації поза межами кримінального переслідування. Окрему увагу приділено практиці Європейського Суду з прав людини, яка стосується цього типу конфіскації.

Висновки. У контексті, з одного боку, визнання Конституційним Судом України норми кримінального закону про незаконне збагачення неконституційною, а з іншого, наявності в державі проблеми корупції як вкрай актуальної та болючої, пропонується активізувати пошуки нових шляхів удосконалення чинного антикорупційного законодавства з урахуванням найкращих міжнародних практик. Однією із таких є конфіскація поза межами кримінального переслідування, яка застосовується у багатьох державах, серед яких Велика Британія, Італія, США, Швейцарія та багато інших. Серед переваг такої конфіскації: можливість застосування без засудження особи за вчинення злочину, у тому числі стосовно майна, яке перебуває за кордоном, а також майна тих осіб, яких наділено імунітетом від кримінального переслідування. Вказана конфіскація відповідає положенням міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також практиці Європейського суду з прав людини. Питання, пов'язані з інститутом конфіскації поза межами кримінального переслідування, потребують подальшого широкого наукового вивчення та дослідження насамперед на предмет імплементації в законодавство України.

Ключові слова: конфіскація поза межами кримінального переслідування, цивільна конфіскація, антикорупційні реформи, незаконне збагачення, Європейський суд з прав людини, міжнародно-правова регламентація, удосконалення законодавства.

Kolotylo Oleksii O.,
Candidate of Legal Sciences,
Prosecutor of section
Specialized anti-corruption prosecutor's office
Prosecutor General's Office of Ukraine
ORCID 0000-0002-8739-1651
Kolotilo.oo@ukr.net

NON-CONVICTION-BASED CONFISCATION: INTERNATIONAL LEGAL ASPECT

Abstract

The purpose of the article is to reveal certain aspects of the international legal settlement of non-conviction-based confiscation.

Scientific novelty. The article examines the international legal regulation of non-conviction-based confiscation. Particular attention was paid to the decisions of the European Court of Human Rights, which concerned this type of confiscation.

Conclusions. In the context, on the one hand, the recognition by the Constitutional Court of Ukraine of the norms of the criminal law on unlawful enrichment as unconstitutional and, on the other hand, the existence of a state of corruption problem as a topical and painful, is proposed to intensify the search for new ways to improve existing anti-corruption legislation, taking into account best international practices. One of these is the non-conviction-based confiscation, which is used in many states, including the United Kingdom, Italy, the USA, Switzerland, and many others. Among the advantages of such confiscation: the possibility of using without conviction a person for the commission of a crime, including in relation to property that is located abroad, as well as the property of those persons who are immune from prosecution. The confiscation indicated corresponds to the provisions of international treaties, the consent of which was binding on the Verkhovna Rada of Ukraine, as well as the practice of the European Court of Human Rights. Matters related to the institution of non-conviction-based confiscation require further extensive scientific research and research, primarily on the subject of implementation in Ukrainian legislation.

Key words: non-conviction-based confiscation, anti-corruption reforms, illegal enrichment, European Court of Human Rights, international legal regulation, improvement of legislation.

Постановка проблеми. Масштаби поширення корупції в усіх сферах державного управління, економічних та суспільних відносин залишаються однією з найбільших загроз для соціально-економічного розвитку, безпеки і суверенітету України.

За Індексом сприйняття корупції **Transparency International**, у 2018 році Україна, дещо покращивши свої показники, отримала 32 бали та посіла 120 місце серед 180 країн. Таким чином, Україна здобула ще 2 бали та піднялася на 10 місце (результат за 2017 рік – 30 балів, 130 місце) [1].

З 2014 року розпочато втілення так званої антикорупційної реформи. Верховною Радою України 14.10.2014 р. ухвалено пакет антикорупційних законів, якими запроваджено нові інституції з виявлення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень. Торкнулися антикорупційні реформи і кримінального закону – у зазначений період двічі змінювалася редакція статті, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збагачення: Законами України від 14.10.2014 р. № 1698-VII та від 12.02.2015 р. № 198-VIII.

Слід нагадати, що вперше ідея криміналізації незаконного збагачення виникла в американському законодавстві як спроба здійснити контроль за відмиванням грошових коштів [2, с. 212].

Дещо пізніше можливість перенесення тягаря доведення законного походження пе-

редбачуваних доходів або іншої власності, що підлягають конфіскації від протиправної діяльності, встановила Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. У подальшому ідея незаконного збагачення від протиправної діяльності знайшла своє закріплення у ст. 12 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, яка визначила необхідність встановлення вимоги про те, щоб особа, яка вчинила злочин, довела законне походження передбачуваних доходів від злочину або іншого майна, яке підлягає конфіскації.

Незаконне збагачення саме як форма корупційного злочину державного службовця закріплена у низці міжнародних договорів: Міжамериканській конвенції про боротьбу з корупцією, Конвенції Африканського союзу про недопущення корупції та боротьбу з нею, і, що важливо для нас, Конвенції ООН проти корупції. Саме остання ратифікована Україною та є частиною національного законодавства.

Як відомо, рішенням Конституційного Суду України від 26.02.2019 р. № 1-р/2019 статтю 368-2 КК України визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною) [3]. У зв'язку з прийняттям вказаного рішення гостро актуалізувалося питання щодо запровадження в Україні правових, таких, що відповідають Конституції України та міжнародним договорам, згоду на

обов'язковість яких надано Верховною Радою України, і, що вкрай важливо, ефективних процедур та механізмів протидії корупції.

Першочерговою реакцією на фактичне скасування норми, яка у баченні багатьох мала слугувати локомотивом в антикорупційній боротьбі, стало розроблення нових законопроектів, покликаних реанімувати кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. На сайті Верховної Ради України розміщено більше десятка таких законопроектів. Свої пропозиції щодо редакції положення про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення висловлено і низкою правників.

Однак хочемо приділити увагу дещо іншому, на наше переконання, не менш важливому питанню. Так, міжнародний досвід показує, що одним із механізмів запобігання та протидії корупції, в тому числі незаконному збагаченню, є конфіскація без засудження, тобто поза межами кримінального переслідування (так звана цивільна конфіскація).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему конфіскації майна у кримінально-правовому аспекті розглядали багато вчених, зокрема: Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров, О. О. Книженко, О. М. Костенко, О. М. Литвак, М. І. Мельник, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Ю. А. Пономаренко, Г. М. Собко, С. С. Яценко та ін. Окремі аспекти конфіскації поза межами кримінального переслідування висвітлювалися такими правознавцями: О. І. Антонюком, І. М. Аржановою, Н. М. Ахтирською, Ш. Г. Багавудиним, В. І. Бобриком, А. Мартуфі (**A. Martufi**), О. Ю. Навальневим, Ю. І. Немцовим, М. Сімонато (**M. Simonato**), Н. Ю. Філатовою, М. І. Хавронюком та деякими іншими. Разом з тим значна частина питань, пов'язаних із цивільною конфіскацією, не була предметом системних досліджень та потребує подальшого наукового вивчення.

Відтак, **метою статті** є розкриття окремих аспектів міжнародно-правового врегулювання конфіскації поза межами кримінального переслідування (цивільної конфіскації).

Виклад основного матеріалу. За оцінками світових експертів, розмір неправомірної вигоди у світовому масштабі щорічно становить один трлн. доларів США, а внаслідок корупційних діянь щорічно держави

втрачають близько 2,6 трлн. доларів США [4]. За таких обставин першочерговим завданням, поряд з притягненням винних до відповідальності, стає конфіскація відповідних активів, здобутих злочинним шляхом.

До речі, запровадження кримінальної відповідальності за незаконне збагачення в Україні пов'язувалося саме із зазначеною метою. Про це свідчить Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки», відповідно до 4 розділу якого приведення у відповідність із Конвенцією ООН проти корупції статті 368-2 КК України може запровадити ефективний механізм позбавлення злочинців незаконно набутого майна.

Світова спільнота вже досить давно дійшла висновку, що одним з найефективніших способів боротьби з корупцією є конфіскація активів, здобутих злочинним шляхом. Законодавство багатьох держав передбачає різноманітні механізми вилучення доходів від злочинів. Однак загалом їх умовно можна диференціювати на два види: конфіскація у межах кримінального переслідування та конфіскація поза кримінальним переслідуванням.

Конфіскація у межах кримінального переслідування іменується у зарубіжній правовій доктрині *confiscation in personam*. Вона полягає у безоплатному вилученні майна, яке було предметом, знаряддям чи засобом вчинення злочину, доходом від його вчинення. Цей вид конфіскації застосовується тоді, коли за результатами розгляду кримінальної справи особу визнано винуватою у вчиненні злочину.

На сьогодні в нашій державі існує чимало норм щодо конфіскації у межах кримінального провадження: це і конфіскація, передбачена ст. 59 КК України, як вид покарання, і спеціальна конфіскація (ст. 96-1, 96-2 КК України), і конфіскація майна юридичної особи (ст. 96-8 КК України). Спільним для них є те, що їх застосування стає можливим лише за наслідками кримінального провадження.

Поряд із конфіскацією у межах кримінального переслідування законодавство цілої низки держав передбачає застосування так званої цивільної конфіскації (*confiscation in rem*). Однією із найсуттєвіших відмінностей від конфіскації у межах кримінального

провадження є те, що цивільна конфіскація є речовою, а її застосування можливе без застосування особи (а в окремих державах – без обвинувачення чи взагалі кримінального переслідування) за вчинення злочину, оскільки в такому випадку переслідується не особа, а відповідне майно. Основною ідеєю такої конфіскації виступає позбавлення злочинців економічного та матеріального підґрунтя. Відзначимо, що позов не до особи, а до речі відомий ще з часів римського права [5].

Законом України від **12.02.2015** р. № **198-VIII** Цивільний процесуальний кодекс України доповнено положеннями щодо провадження про визнання необґрунтованими активів та їх витребування. Відповідно до цих положень позов може бути пред'явлено до особи лише у тому випадку, якщо стосовно неї набрав законної сили обвинувальний вирок суду і лише за вчинення певних видів злочинів. Відтак окремі правники справедливо вказують на відсутність необхідності вказаних положень, ураховуючи запровадження інституту спеціальної конфіскації [6].

До держав, у яких передбачена конфіскація активів поза кримінальним судочинством, належать Австралія, Велика Британія, Ізраїль, Ірландія, Італія, Канада, Литва, Нідерланди, Норвегія, Словенія, США, Швейцарія та багато інших. При цьому механізми конфіскації, застосовані у цих державах, є досить різноманітними.

Враховуючи таке широке впровадження інституту цивільної конфіскації як у державах загального, так і континентального права, особливу зацікавленість викликає врегулювання цього питання на міжнародному рівні.

Так, у преамбулі до Конвенції ООН проти корупції (далі – Конвенція) вказується про серйозність шкоди інститутам демократії, національним економікам та принципу верховенства права від незаконного придбання особистого майна; одночасно стверджується про необхідність запобігання міжнародним переказам незаконно придбаних активів, виявлення й припинення їх та зміцнення міжнародного співробітництва в поверненні активів.

Відповідно до ст. 54 Конвенції кожна Держава – учасниця з метою надання взаємної правової допомоги відповідно до статті 55 цієї Конвенції щодо майна, придбаного

в результаті вчинення будь-якого зі злочинів, визначених цією Конвенцією, або використаного під час вчинення злочинів, відповідно до свого внутрішнього права розглядає питання про вжиття таких заходів, які можуть бути необхідними, щоб створити можливість для конфіскації такого майна без винесення вироку в рамках кримінального провадження у справах, якщо злочинець не може бути підданий переслідуванню з причини смерті, переховування або відсутності чи в інших відповідних випадках.

Як зазначається у Технічній інструкції з імплементації Конвенції, виконання зазначеної рекомендації залежить від того, який характер надається кожною державою-учасником концепції конфіскації – каральний чи відновлювальний. Деякі держави розглядають конфіскацію доходів, здобутих злочинним шляхом, як виключно каральний інструмент, тоді як багато інших держав підходять до питання конфіскації як до відновлювальної санкції, яка за певних обставин застосовується як некримінальний засіб судового захисту [7].

У Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму 2005 року, яка ратифікована із заявами і застереженнями Законом України від **17.11.2010** р. № **2698-VI**, визначено, що кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для того, щоб вимагати від правопорушника, стосовно серйозних злочинів або злочинів, визначених національним законодавством, докази походження підозрілих доходів або іншого майна, яке підлягає конфіскації, настільки, наскільки така вимога відповідає принципам її національного законодавства.

У рекомендації № 19 Стратегії Європейського Союзу на початок нового тисячоліття «Запобігання й контроль організованої злочинності» (2000/С 124/01) міститься положення про те, що, враховуючи кращі європейські приклади, а також фундаментальні правові принципи, необхідно розглянути можливість зменшення тягаря доведення у кримінальному, цивільному, фінансовому законодавстві стосовно джерел доходів особи, обвинуваченої у вчиненні злочинів, пов'язаних з організованою злочинністю [8].

Рамковим рішенням Ради ЄС 2005 року щодо конфіскації пов'язаних із злочиним доходів, засобів та власності передбачено, що для конфіскації майна, що має кримінальне походження, можуть використовуватися процедури інші, ніж кримінальні [9].

Директива ЄС 2014/42/EU про замороження і конфіскацію засобів здійснення злочинів і доходів, набутих злочинним шляхом, передбачає здійснення розширеної конфіскації, конфіскацію майна третіх осіб, а також замороження активів без рішення суду [10].

Відповідно до ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

За таких обставин, ураховуючи, що Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція 1950 року), як і Протокол № 1 ратифіковано Україною, постає питання про відповідність процедури цивільної конфіскації вказаним міжнародним документам.

Для відповіді на це питання звернемося до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Показовим є рішення у справі «Гогітідзе та інші проти Грузії», в якій заявники, серед яких колишній заступник Міністра внутрішніх справ, стверджували про порушення положень Протоколу № 1 до Конвенції 1950 року при застосуванні судами Грузії конфіскації стосовно їх майна [11].

У своєму рішенні (п. 94) ЄСПЛ зазначив, що у випадку, якщо конфіскація була застосована незалежно від наявності кримінального обвинувачення, а була швидше результатом окремого «цивільного» (у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції 1950 року) судового провадження, метою якого є повернення майна, набутого незаконним шляхом, такий захід, навіть якщо він передбачає безповоротну конфіскацію майна, незважаючи ні на

що, кваліфікується як контроль за користуванням майном у розумінні другого абзацу статті 1 Протоколу № 1 (див., серед інших рішень, рішення у справах «Ейр Канада проти Сполученого Королівства» (*Air Canada v. the United Kingdom*), рішення від 5 травня 1995 р., пункт 34, Серія А, № 316-А; «Р'ела та інші проти Італії» (*Riela and Others v. Italy*), рішення від 4 вересня 2001 р. № 52439/99; «Вейтс проти Естонії» (*Veits v. Estonia*), рішення від 15 січня 2015 р. № 12951/11, пункт 70; «Сан проти Росії» (*Sun v. Russia*), рішення від 5 лютого 2009 р. № 31004/02, пункт 25).

За результатами розгляду ЄСПЛ дійшов висновку, що конфіскація майна заявників повністю відповідала вимозі «законності», що міститься у ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції 1950 року [11].

Очевидно, що з урахуванням необхідності запровадження ефективних механізмів протидії злочинності, в тому числі корупції, з одного боку, та беручи до уваги положення міжнародного права та рішень ЄСПЛ, з іншого, ціла низка держав передбачають у своєму законодавстві можливість здійснення цивільної конфіскації.

Наприклад, нещодавно (лютий 2019 року) уряд Литви схвалив законопроект про цивільну конфіскацію незаконно набутого майна. Як зауважив Міністр внутрішніх справ Литви Еймутіс Місюнас, це буде сприяти боротьбі з корупцією [12].

Передбачено цивільну конфіскацію і в законодавстві Румунії, чий досвід та результати протидії корупції ставлять у приклад Україні. Так, Національній агенції з доброчесності надане право застосовувати цивільну конфіскацію за згодою особи. Ця новела полягає у тому, що особі пропонують спочатку пояснити джерела походження коштів. Якщо відповідь не розкриває історію їх законного набуття у власність чи користування, є два варіанти розвитку ситуації. Перший з них полягає в направленні матеріалів до Національного антикорупційного органу Румунії для відкриття кримінального провадження та проведення повного розслідування. Другий варіант: особі пропонується добровільно переказати до державного бюджету суму, походження якої не підтвержене офіційними документами. Результати її застосування доволі переконливі: 90 % осіб погоджуються

добровільно позбутися «зайвого» без засудження [13, с. 4].

Відсутність в українському законодавстві процедури цивільної конфіскації грає з нами злий жарт. Так, інші держави використовують зазначений інститут для позбавлення активів не лише власних, а й українських колишніх чиновників. Згадаймо, як у 2016 році вітчизняні та закордонні інформаційні ресурси рясніли новинами про те, що суд Антигуа і Барбуда конфіскував у свій бюджет більше 66 млн. доларів США, розміщених на рахунках Павла Лазаренка [14].

Врешті решт, конфіскація активів поза межами кримінального переслідування – важливий інструмент вилучення майна, одержаного в результаті корупції та інших засобів вчинення злочину, особливо у випадках, коли це майно перебуває за кордоном. Цей тип конфіскації можна застосовувати і в тих випадках, коли злочинець покинув державу або наділений імунітетом від судового переслідування [15, с. 15], що особливо актуально в сьогоднішніх реаліях для України.

Висновки. Отже, підводячи підсумки, слід зауважити, що для України проблема корупції залишається вкрай актуальною та болючою. Фактично щоденно представники влади та громадянського суспільства обговорюють необхідність жорсткої протидії цьому явищу. Визнання норми про незаконне збагачення неконституційною має спонукати нас до пошуку нових шляхів удосконалення чинного антикорупційного законодавства з урахуванням найкращих міжнародних практик. Однією з таких є конфіскація поза межами кримінального переслідування, яка застосовується у багатьох державах, серед яких Велика Британія, Італія, США, Швейцарія та багато інших. Серед переваг такої конфіскації: можливість застосування без засудження особи за вчинення злочину, можливість конфіскації майна, яке перебуває за кордоном, а також щодо майна осіб, наділених імунітетом від кримінального переслідування. Вказана конфіскація відповідає положенням міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також практиці Європейського суду з прав людини. Питання, пов'язані з інститутом конфіскації поза межами кримінального переслідування, потребують подальшого широкого науково-

го вивчення та дослідження передусім на предмет шляхів імплементації в законодавство України.

Список використаних джерел:

1. Індекс сприйняття корупції – 2018 / Трансперенсі Інтернешнл Україна : веб-сайт. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2018> (Дата звернення: 09.04.2019).

2. Гарбазей Д. О. Незаконне збагачення: міжнародно-правовий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2013. № 6-1. Том 2. С. 212–216.

3. Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року № 1-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#n68> (Дата звернення: 09.04.2019).

4. The costs of corruption: values, economic development under assault, trillions lost, says Guterres. *UN News*. URL: <https://news.un.org/en/story/2018/12/1027971> (Дата звернення: 09.04.2019).

5. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підручник. 2-е вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

6. Хавронюк М. Спецконфіскація – спроба номер... / Ракурс : веб-сайт. URL: <https://racurs.ua/ua/1385-sproba-zaprovadjennya-speckonfiskaciyi.html> (Дата звернення: 09.04.2019).

7. Техническое руководство по осуществлению Конвенции ООН против коррупции / Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. Нью-Йорк, 2010. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/TechnicalGuide/10-53208_ebook_r.pdf (Дата звернення: 09.04.2019).

8. Запобігання та контроль організованої злочинності: Стратегія Європейського Союзу на початок нового тисячоліття. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_233 (Дата звернення: 09.04.2019).

9. Council framework decision 2005/212/JHA of 24 February 2005 on Confiscation of Crime-Related Proceeds, Instrumentalities and Property. *Official Journal of the European Union*. 15.3.2005. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:068:0049:0051:EN:PDF> (Дата звернення: 07.04.2019).

10. Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. *Official Journal of the European Union*. 29.4.2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0042&from=bg/> (Дата звернення: 05.04.2019).

11. Case of Gogitidze and others v. Georgia / The European Court of Human Rights. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154398> (Дата звернення: 03.04.2019).

12. Кабмин Литвы одобрил проект закона о гражданской конфискации имущества / Литовский курьер : веб-сайт. URL: <http://www.kurier.lt/kabmin-litvy-odobril-proekt-zakona-o-grazhdanskoj-konfiskacii-imushhestva/> (Дата звернення: 03.04.2019).

13. Ахтирська Н. Міжнародний досвід боротьби з корупцією як вектор формування національної антикорупційної політики: огляд законодавства Румунії. *Віче*. 2015. № 18. С. 2–5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_18_2 (Дата звернення: 03.04.2019).

14. Україна «подарувала» Антигуа і Барбуді 66,7 мільйона доларів / Українська служба Голосу Америки : веб-сайт. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/antigua-lazarenko-money/3512523.html> (Дата звернення: 03.04.2019).

15. Возврат похищенных активов: Руководство по конфискации активов вне уголовного производства / Теодор Гринберг, Линда Сэмюэль, Вингейт Грант, Ларисса Грей ; Пер. с англ. М. : Альпина Паблишерз, 2010. 356 с.

References:

1. Transperensi Interneshnl Ukraina. (2018). *Indeks spryniattia koruptsii – 2018*. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2018> (Last accessed: 09.04.2019) [in Ukrainian].

2. Harbazei, D. O. (2013). Nezakonne zbahachennia: mizhnarodno-pravovyi aspekt. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia «Iurysprudentsiia»*, 6-1, 2, 212–216 [in Ukrainian].

3. Konstytutsiinyy Sud Ukrainy. (2019). *Rishennia* № 1-r/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#n68> (Last accessed: 09.04.2019) [in Ukrainian].

4. The costs of corruption: values, economic development under assault, trillions lost, says Guterres. *UN News*. URL: <https://news.un.org/en/story/2018/12/1027971> (Last accessed: 09.04.2019).

5. Pidopryhora, O. A., Kharytonov, Ye. O. (2009). *Rymske pravo: pidruchnyk. 2-he vyd.* Kyiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].

6. Khavroniuk, M. Spetskonfiskatsiia – sproba nomer... . *Rakurs*. URL: <https://racurs.ua/ua/1385-sproba-zaprovadjennya-speckonfiskaciyi.html> (Last accessed: 09.04.2019) [in Ukrainian].

7. Upravlenie Organizacii Ob'edinennyh Nacij po narkotikam i prestupnosti. (2010). *Tehnicheskoe rukovodstvo po osushhestvleniju Konvencii OON protiv korrupcii*. N'ju-Jork. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/TechnicalGuide/10-53208_ebook_r.pdf (Last accessed: 09.04.2019) [in Russian].

8. *Zapobihannia ta kontrol orhanizovanoi zlochynnosti: Stratehiia Yevropeiskoho Soiuzu na pochatok novoho tysiacholittia*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_233 (Last accessed: 09.04.2019) [in Ukrainian].

9. Council framework decision 2005/212/JHA of 24 February 2005 on Confiscation of Crime-Related Proceeds, Instrumentalities and Property. *Official Journal of the European Union*, 15.3.2005. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:068:0049:0051:EN:PDF> (Last accessed: 07.04.2019).

10. Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. *Official Journal of the European Union*, 29.4.2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0042&from=bg/> (Last accessed: 05.04.2019).

11. The European Court of Human Rights. *Case of Gogitidze and others v. Georgia*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154398> (Last accessed: 03.04.2019).

12. Кабмин Литвы одобрил проект закона о гражданской конфискации имущества. *Litovskij kur'er*. URL: <http://vkv.kurier.lt/kabmin-litvy-odobril-proekt-zakona-o-grazhdanskoj-konfiskacii-imushhestva/> (Last accessed: 03.04.2019) [in Russian].

13. Akhtyrskaya, N. (2015). Mizhnarodnyi dosvid borotby z koruptsiieiu yak vektor formuvannia natsionalnoi antykoruptsiinoi polityky: ohliad zakonodavstva Rumunii. *Viche*, 18, 2–5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_18_2 (Last accessed: 03.04.2019) [in Ukrainian].

14. Ukraina «podarovala» Antyhua i Barbudi 66,7 miliona dolariv. *Ukrainska sluzhba Holo-*

su Ameryky. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/antigua-lazarenko-money/3512523.html> (Last accessed: 03.04.2019) [in Ukrainian].

15. Grinberg, T., Sjemjuel', L., Grant, V., Grej, L. (2010). *Vozvrat pohishhennyh aktivov: Rukovodstvo po konfiskacii aktivov vne ugovovno-go proizvodstva* / Per. s angl. M. : Al'pina Pablisherz [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2019 р.